

STROMINGEN IN KERK EN SAMENLEVING

HOE ALS PERSOON EN KERKGEMEENSCHAP HIERMEE OMGAAN?

Congresdagen URV
25 september 2024
Philippe Hallein

1

Structuur

- Deel 1: Stromingen in samenleving
  - Opbouw:
    - ✓ Hoofdstromingen en spectrum van stromingen
    - ✓ Nieuwe bewegingen en stromingen
- Deel 2: Stromingen in de kerk
  - ✓ Politieke en kerkelijke recuperatie
  - ✓ Bijzondere problemen
  - ✓ Bestaat er nog een centrum?
- Deel 3: Hoe als kerkgemeenschap en als persoon omgaan met stromingen in de samenleving en in de kerk?
- Vragen en reacties

2

**DEEL I:
STROMINGEN
IN DE SAMENLEVING**

3

1. Ideologische hoofdstromingen

- Ideologie = samenhangend geheel van ideeën over de mens en de gewenste inrichting van de samenleving.
- Gebaseerd op:
  - Waarden en normen: vb. gelijkwaardigheid, vrijheid...
  - Sociaaleconomische verhoudingen
    - ✓ Rechtervleugel: overheid zo klein mogelijk houden
    - ✓ Linkervleugel: gestuurd door de overheid
- Hoofdstromingen in 19de en 20ste eeuw: socialisme, christendemocratie, liberalisme, communisme, totalitarisme (Stalin, Mao Zedong), fascisme (Mussolini), nationaalsocialisme (Hitler)

4

2. Maatschappelijke stromingen na WO II

- Extreemrechtse stromingen
  - Ongelijkwaardigheid: ras, nationaliteit, seksuele geaardheid
  - Superioriteit van eigen groep / volk / natie
  - Centraal leiderschap
  - Teren op crisis en angst in de samenleving
- Confessionalisme: politieke en maatschappelijke opvatting baseert zich op godsdienstige overtuiging. Vb. zionisme (Israël), ChristenUnie (Nederland)

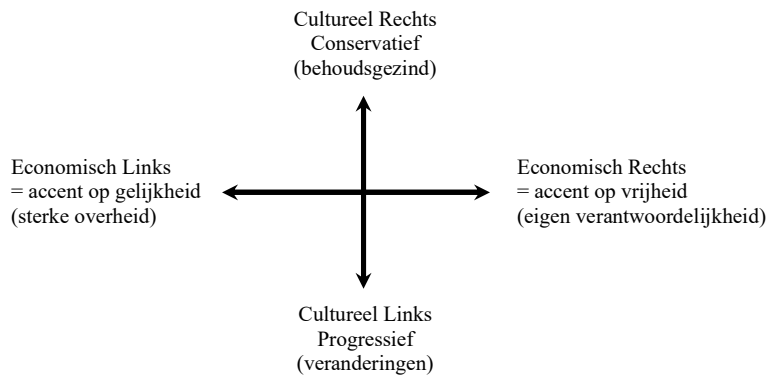
Gedreven door Gods liefde en Christus' koningschap wil de ChristenUnie zich inzetten voor de samenleving en het bestuur van ons land. Zij erkent dat de overheid door God is gegeven en in Zijn dienst staat om recht te doen en vrijheid en vrede te beschermen, wereldwijd. De ChristenUnie baseert haar politieke principes op de Bijbel, Gods geïnspireerde en gezaghebbende Woord. Haar leden verenigen zich vanuit het christelijk geloof, zoals kernachtig verwoord in de Geloofsbelijdenis van Nicea (Grondslag ChristenUnie 2015)

5

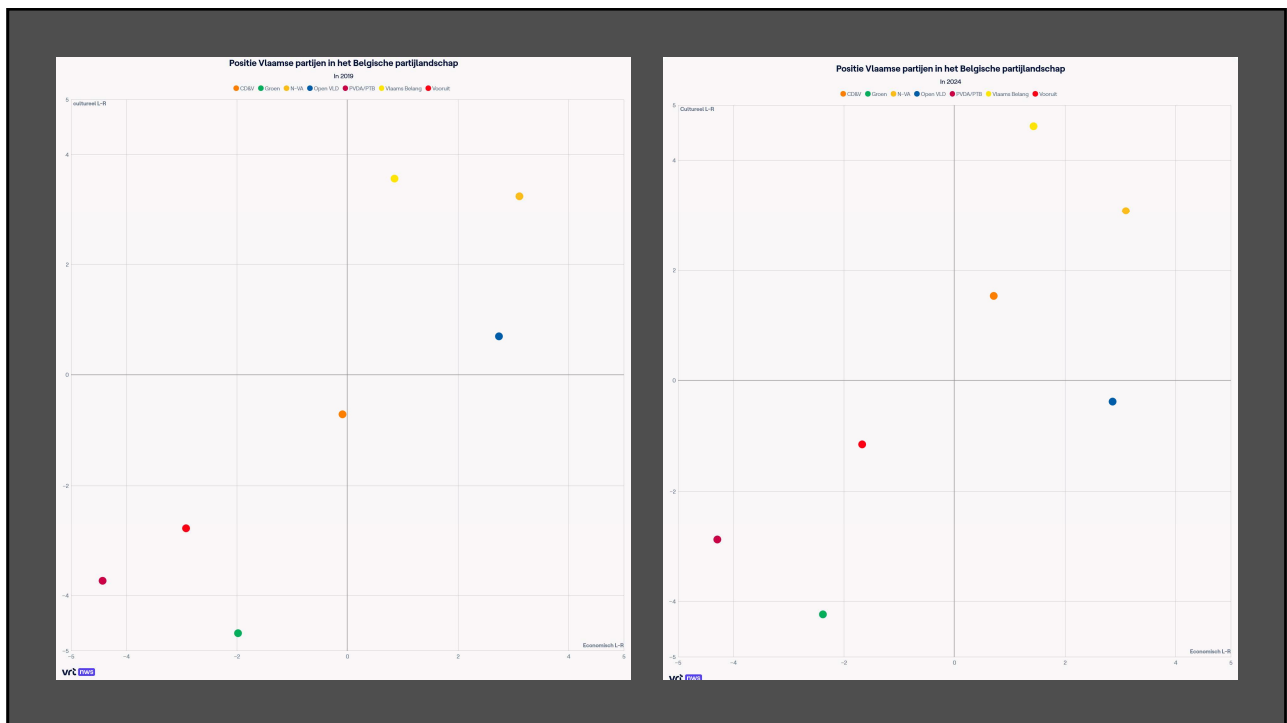
- Ecologische stromingen
  - AGALEV = Anders gaan leven (1979)
  - *Deep-ecology* stromingen: rechten van de natuur (vb. Extinction Rebellion)
- Feminisme
  - Maatschappelijke beweging die achtergestelde positie van vrouwen wil verbeteren
- Populisme
  - Een stijl en manier van communiceren in eenvoudig taalgebruik die zwart-wit is met als doel een massa achter zich te scharen
  - Opmerking: elke maatschappelijke of politieke stroming kan zich bezondigen aan "populisme", zowel links als rechts
- Sommige maatschappelijke stromingen worden politieke partijen
  - Hoofdstromingen werden politieke partijen
  - Partijen rond 1 persoon: "lijst van de burgemeester", "Voor U"
  - Partijen die op basis van 1 punt opkomen: "Partij/parti Blanco", "Viva Palestina"

6

3. Politiek spectrum

7

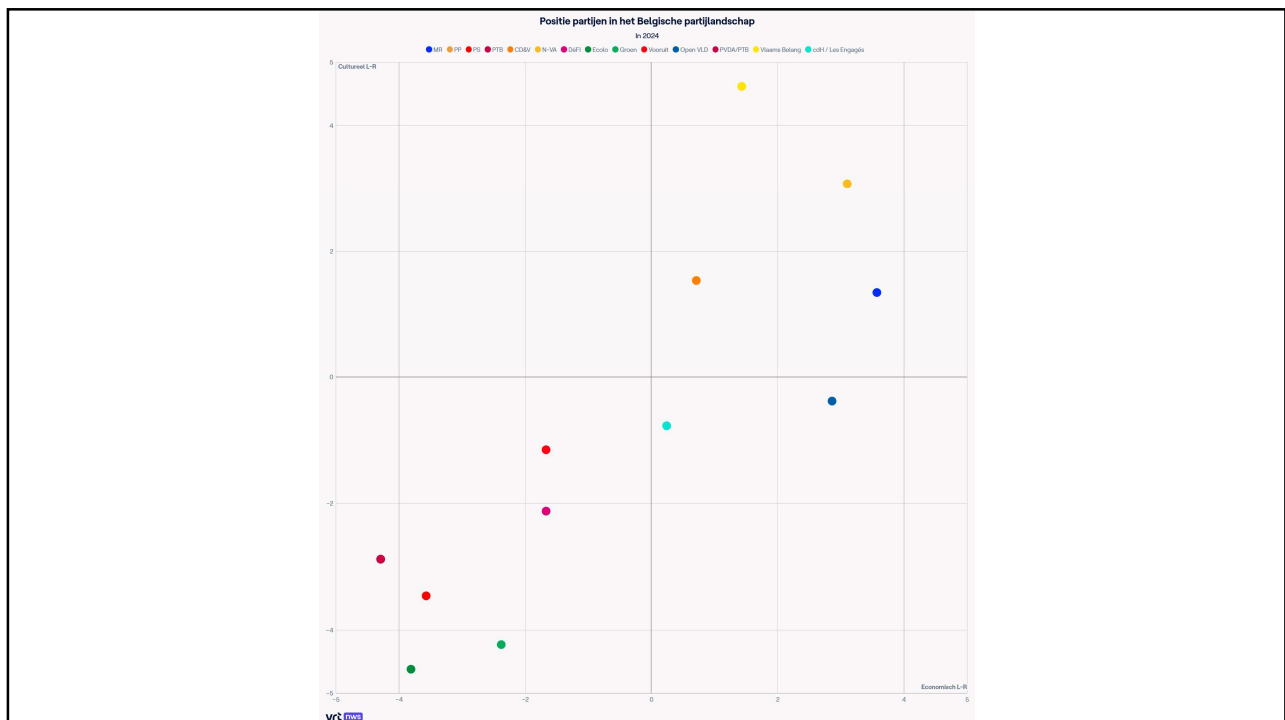
8

Besluiten uit de politieke wijzigingen 2019-2024

UAntwerpen – Prof. Stefaan Walgrave

- Algemeen:
  - Weinig verschuivingen op economische as
  - Grootste verschuivingen op culturele as (verrechtsing)
- Vooruit: steeds meer richting het centrum (cultureel en economisch)
- CD&V:
  - Verschuiving naar rechts op culturele as (rechtser dan Open VLD betreffende migratie, criminaliteit, milieu en klimaat)
  - Minder centrumpartij geworden
- Open VLD: economisch rechts, maar schuift cultureel naar links
- NVA en Groen: nagenoeg geen verschuiving
- Vlaams Belang: nog rechtser standpunten (cultureel)
- Les Engagés: meest centrumpartij in België

9

10

4. Nieuwe maatschappelijke bewegingen

- Achtergrond
  - Einde van de christenheid (cf. Mgr. De Kesel) wordt politiek duidelijk
    - ✓ Christelijke partij is geïmplodeerd: CDH ('C' verdwijnt), CD&V
    - ✓ Christelijke partij is geëxplodeerd: Italië (Democrazia cristiana in jaren '90)
    - ✓ Christelijke partij is versnipperd: Nederland (verschillende "christelijke" minipartijen)
    - ✓ Christelijke partij bestaat niet: Frankrijk
  - Grote versnippering in het politieke landschap en "traditionele" partijen hebben afgedaan (flirten soms met kiesdrempel)
  - Verzamelen van mensen rond een maatschappelijke bezorgdheid (meesurfen met maatschappelijke tendensen of antipolitieke stemmen)
    - ✓ Italië: Movimento 5 Stelle (linkse proteststemmen) en Fratelli d'Italia (rechts)
    - ✓ Frankrijk: La France insoumise (links: ecosocialistisch); Mouvement des Gilets jaunes (brandstofprijzen en lage pensioenen); politieke beweging rond Macron (En Marche / La République en Marche / Renaissance / Ensemble)
    - ✓ Nederland: BoerBurgerBeweging – België: BoerBurgerBelangen

11

- Lobbygroepen en fluïde groepen
  - Lobbygroepen
    - ✓ Door benaming soms negatieve connotatie, maar *de facto* zijn het georganiseerde groepen die de stem van hun achterban willen laten klinken in maatschappij en politiek
    - ✓ Vb.: GAIA, Greenpeace, Boerenbond, Wapenlobby in Amerika, COMECE (commissie van bisschoppenconferenties in de Europese unie)...
    - ✓ Kenmerken: contact via klassieke kanalen, gekende groepen, kennen structuur (leider, woordvoerder, plaatselijke groepen), publiceren publicaties en zoeken contact met politieke partijen (voor of achter de schermen)
    - ✓ Gevolg: zijn "gekende" spelers in het publiekelijk debat
  - Fluïde groepen
    - ✓ Kenmerken: reactionair reagerend op een specifieke gebeurtenis, gebruik van "eigen" experts of "wetenschappelijke" studies, framing (door een bepaalde "bril" de werkelijkheid lezen met als doel gevoelens op te wekken en mensen te beïnvloeden), ongestructureerd (Zelf-Organiserend Systeem) en gedecentraliseerd
    - ✓ Vb.: mars of wake n.a.v. een dodelijk verkeersongeval, PFAS-vervuiling, witte mars (20 oktober 1996), Gele hesjes, klimaatmarsen, Extinction rebellion, antivaxers, "Bite Back"-beweging, burgerplatformen (vb. Ventilus-project), Free Palestine-beweging
    - ✓ Gevolg: in korte tijd veel weerklank (via sociale media), maar (soms) weinig maatschappijopbouwend en gaan niet echt het gesprek aan (meer protestbeweging)

12

• Woke-beweging

○ Oorsprong: “be awake” (wees aandachtig/wakker)

- ✓ Bewust zijn van racismeproblematiek en sociaal onrecht tegenover minderheden in de samenleving
- ✓ Bestaat reeds lang: gebruikt door zanger in 1938

Lead Belly met een lied over Afro-Amerikaanse tieners die vals beschuldigd werden van de verkrachting van een witte vrouw

○ Sterk in de aandacht in Europa vanaf 2020

- ✓ 25 mei 2020: dood George Floyd door politiegeweld
- ✓ Gelinkt aan “Black Lives Matter”-beweging (2013)
- ✓ Aandacht voor kwesties rond etnische, seksuele en genderidentiteit

○ Is alomtegenwoordig op het maatschappelijk forum

○ Fluïde beweging die politiek werd gerecupereerd

13

○ Gevolgen

- ✓ Door tegenstanders in beledigende zin gebruikt. Verwijt van overdreven politieke correctheid: vooral rechts politiek richting politiek links
- ✓ Boycotten van sprekers of sponsor na storm van verontwaardiging op sociale media
- ✓ Positief: inclusief taalgebruik, oog voor diversiteit
- ✓ Negatief: cancelcultuur (vb. standbeelden Leopold II, westerse filosofie)
- ✓ Uitdaging voor onderwijs:
  - ❑ Diversiteit ter sprake brengen zonder minderheid in beeld te brengen
  - ❑ Bespreken van historische figuren (witte mannen: Aristoteles, Einstein)
  - ❑ Kritische houding t.o.v. bepaalde benadering en wetenschappelijke vrijheid
  - ❑ Genderneutrale taal (andere voornaamwoorden): probleem als taal voortdurend onder de morele loop wordt gelegd (kan iemand zich gekwetst voelen?)

14

o Hoe ermee omgaan?

✓ Interne tegenstrijdigheden

Vb. aan de ene kant visie van traditionele moslims over relaties erkennen, maar aan de andere kant ook rechten van transpersonen beschermen. Hoe dit met elkaar verzoenen?

Wordt soms een machtsstrijd die leidt naar geweld: hoe kijkt men zelf naar de geweldloze droom van Martin Luther King die stelt dat alle mensen broeders zijn? Vb. reactie op Evras-decreet in Wallonië: brandstichtingen in kleuterscholen rond Charleroi omwille van verplichte lessen seksuele opvoeding

Leid tot vreemde allianties: bonte verzameling van conservatieve, religieuze en atheïstische groepen

✓ Moeilijk voor bepaalde generaties:

Oudere generatie: er wordt te veel gewrikt aan fundamentele principes waardoor alles onduidelijk wordt en dit hen onzeker maakt ("je bent niet meer mee")

Pubers: zijn de herhaling van bepaalde thema's beu waardoor tegenreactie komt en onverdraagzaamheid groter wordt

✓ Maatschappijordening:

Woke-discussie is gepolariseerd

Gezonde democratie is gebouwd op het hebben van een verschillende mening, dit mogen uiten en samen zoeken naar oplossingen/compromis

15

5. Politieke recuperatie ...

• Bij aanvang zijn nieuwe stromingen meestal niet politiek gekleurd

• Na een tijd is er sprake van politieke recuperatie

o Hoofdvraag: hoe mensen met anti-stem binnenrijven bij verkiezingen?

o Zowel door links als door rechts

o Voorbeelden:

✓ Witte Mars leidt tot eigen politieke partij rond Paul Marchal

✓ Gilets jaunes door La France insoumise (Jean-Luc Mélenchon)

✓ Woke (verkiezingsthema)

Rechts: NVA, Vlaams Belang als anti-reactie

Polen en Hongarije: rechts-conservatieve regeringen spreken zich uit tegen vrouwenrechten, abortus en rechten voor LGBTQIA+

✓ Marsen anti-coronamaatregelen (2020) werden gekaapt door extreem rechts ("Feniks Vlaanderen" en "Schild en Vrienden")

16

6. Bron van geweld

- Gewelddadige groeperingen die zich mengen onder protestbewegingen (vb. Black Bloc)
  - Oorspronkelijk anarchisten (radicaal links)
  - Later ook extreemrechts
  - Zorgen voor grote vernielingen in rand betoging
- “Tu quoque” (jij ook)
  - Opponent in diskrediet brengen door te wijzen op niet consequent handelen
  - Vb. Rusland n.a.v. misdaden in Oekraïne: waarom werden Amerikanen niet vervolgd voor oorlogsmisdaden in Afghanistan?
  - Op de man spelen en niet de bal: Sammy Mahdi wordt “Sabotage Sammy”, Zuhail Demir wordt “Zuhail Moeial”

17

7. Probleem van “Fake News”

FACT
CHECK

- Desinformatie verhuuld als nieuws waarbij men gevoelens wil oproepen die leiden tot verontwaardiging
- Wordt hoofdzakelijk via sociale media en door fluïde groepen verspreid
- Propagandastrategie: traditionele media en ongewenste berichtgeving in diskrediet brengen
- Antwoord: Fact Check
  - Aparte rubriek in sommige media (vb. VRTNWS CHECK)
  - Maar gaan soms zelf de mist in...

Months ago, I raised the issue of Haitian illegal immigrants draining social services and generally causing chaos all over Springfield, Ohio.

Reports now show that people have had their pets abducted and eaten by people who shouldn't be in this country. Where is our border czar?

18

DEEL II: STROMINGEN IN DE KERK

19

1. Hoofdstromingen

- Kerkelijk spectrum
  - Dezelfde assen als het politiek spectrum
  - Links-rechts; progressief-conservatief
- Magisterium (leergezag) is geen monolithisch blok
  - Sociaaleconomisch: eerder links progressief (cf. sociale leer van de kerk)
  - Bio-ethische kwesties: rechts conservatief
  - Liturgisch: conservatief
  - Kerkstructuur: conservatief, rechts
- Pradigmawissel?
  - Synodaliteit
  - Meer dan “luisteren naar elkaar”
  - Participatie in beslissing? door niet-gewijden, vrouwen?
  - Doorbreken van Europees denken...

20

2. Vaticanum II – Gaudium et spes

- Interpretatie 1: gaat niet ver genoeg
  - Nog dichter bij mensen en de maatschappelijke bewegingen
  - Maatschappij evolueerde sterk in de jaren na het concilie. Vraag: moet de kerk even snel mee-evolueren?
  - Hoofdtendens in de Vlaamse kerk – maar niet in de wereldkerk
  - Maar hoe omgaan met fluïde groepen binnen eigen stroming
- Interpretatie 2: gaat veel te ver
  - Vaticanum II moet teruggeschroefd worden
  - Kerk tekent haar eigen ondergang door zich niet meer te presenteren als de *societas perfecta* die houvast biedt aan de maatschappij
  - Vb. Mgr. Lefebvre en Priesterbroederschap Pius X: schrappen van teksten rond godsdienstvrijheid, gewetensvrijheid, oecumene...
- Probleem: teksten Vaticanum II zijn soms gebrekkig geformuleerde compromisteksten en men kan gedeeltelijk citeren

21

3. Stromingen in de kerk

- Verrechtsing van de kerk

- Kernpunten

- ✓ Liturgie: Tridentijnse ritus
- ✓ Theologie: accent op vaststaande “waarheden”
- ✓ Bio-ethiek: conservatief
- ✓ Sociaal: inzet voor armen vanuit paternalistische houding
- ✓ Accent op identiteit en uiterlijke elementen: clergyman/soutane, religieuze habijten, tridentijnse gebruiken vb. “tonsuur”
- ✓ Kerk is de *societas perfecta* en maatschappij moet zich daarnaar richten (anti-modernistische eed)
- ✓ Opvallend: witte mannenclub tekent de lijnen uit
- ✓ Enkele voorbeelden: Academia Christiana
Katholieke actie Vlaanderen, Veri catholici,
Katholieke contrareformatie met Abbé de Nantes

22

o Problematische elementen

- ✓ Weinig tot geen scheiding tussen *forum internum* en *forum externum*
- ✓ Weinig plaats voor persoonlijke gewetensbeslissing: gewetensvorming beperkt zich tot volgen van regels
- ✓ **Aansluiten van psychisch labielere mensen die soms ook functies met verantwoordelijkheid krijgen**
- ✓ Weinig plaats voor academische vrijheid in theologie + accent op bepaalde visie over kerkelijk recht
- ✓ Legalistisch invullen van moraaltheologie (in bijzonder bio-ethiek)
- ✓ Verbinden zich met rechts-populistische en extreemrechtse politieke partijen (Eric Zemmour, Marine Le Pen, Vlaams Belang) of rechtse bewegingen (NSV: Nationalistische Studentenvereniging)
- ✓ Zoeken confrontatie vanuit eigen identiteit: aanvallen op de persoon (vb. paus Franciscus n.a.v. *Fiducia supplicans*; paus Franciscus is de antichrist)
- ✓ Sommige bisschoppen/kardinalen laten zich hiertoe verleiden en/of worden door deze groep gebruikt (vb. kardinaal Raymond Leo Burke, Georg Gänswein...)

23

• Progressieve tendens in de kerk

o Kernpunten

- ✓ Liturgisch: liturgische bepalingen zijn relatief, vrouwen eucharistie laten voorgaan
- ✓ Ecclesiologisch: gewijd priesterschap wordt in vraag gesteld, accent op leiding geven vanuit de gemeenschap, gelijkheid man en vrouw, democratisering van de kerk
- ✓ Sociaal: komen op voor mensen aan de rand van de maatschappij
- ✓ Theologisch en ethisch: geïnspireerd door Jezus, niet door het instituut kerk, traditie is relatief, sommige ideeën zijn weinig theologisch onderbouwd
- ✓ Heeft soms iets van een protestantisering van de kerk van binnenuit
- ✓ Voorbeelden: Werkgroep Evangelie levensnabij, Don Bosco (Buizingen)
De Lier (Brugge), Jebron (Werkkapel Aalst), Leerhuis- en liturgieprojecten (Lier)

24

- Problematische elementen
  - ✓ Zich afzetten tegen de kerkelijke hiërarchie en traditie (soms heel uitdrukkelijk)
  - ✓ Willen wel de lusten (op financieel vlak), maar niet lasten van de kerk
  - ✓ Weinig eenheid
    - In denken: lijkt soms erop dat alles moet kunnen
    - Verwijzen naar elkaar op website, maar liggen soms mijlenver uit elkaar in gedachtegoed
  - ✓ Soms banden met ‘Rent a Priest’ en zorgen voor problemen betreffende toegediende “sacramenten”

25

4. Niet alleen in de kerk in het Westen

- Oosters-katholieke kerken:
  - Accent op doorgeven van traditie omdat men klein in aantal is
  - Soms grote spanningen. Vb. Syro-Malabaarse en Syro-Malankaarse kerk
  - Spanning met Rome betreffende vieren van eucharistie
- Protestantse kerk: van ultraconservatief tot ultraliberaal
- Anglicaanse kerk: High Church (dichter bij katholieke kerk betreffende sacramenten, accent op leer) en Low Church (accent op persoonlijke geloofskeuze, accent op prediking)
- Orthodoxe kerk: strekkingen sterk verbonden met nationalisme
- Evangelicals: zeer fluïde groepen

26

5. Bestaat er nog een centrum in de kerk?

- Enkele vaststellingen
  - Vraag naar identiteit wordt identitair ingevuld (cf. kledij)
  - Kleinere aantallen => duidelijker extremen en minder brugfiguren
- Vraag: hoe groot zijn de groepen? Wie zit er achter een Facebookgroep? Zijn alle bezoekers sympathisanten?
- Zijn er nog brugfiguren in de toekomst? Was/is o.a. de rol van de bisschop!
  - Maar wat als de bisschop zelf in de ene of andere richting zit?
    - ✓ Rechts: Mgr. Viganò (uit het ambt gezet en geëxcommuniceerd); Mgr. Dominique Rey van Fréjus-Toulon (kreeg in december 2023 als coadjutor Mgr. François Touvet)
    - ✓ Links: Mgr. Gaillot (uit functie gezet)
  - Wat als een bisschop zijn eigen ding doet en geen “herder” is van het volk Gods?
- Intussen lijkt het stil in het centrum... Hoe groot is de groep nog? Wie zijn de huidige stemmen en voortrekkers?

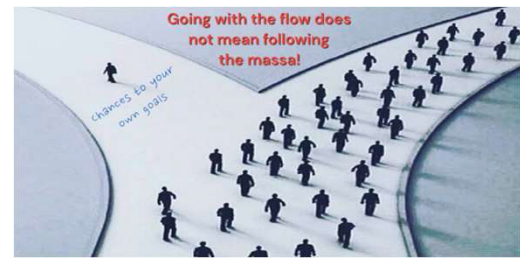
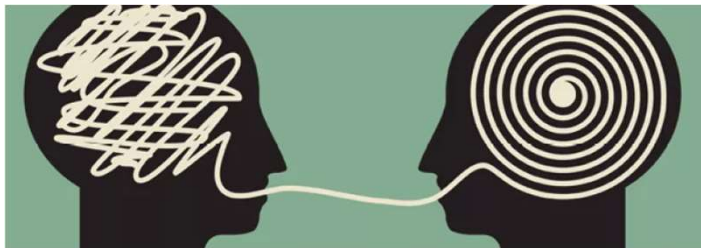
27

- Bijzondere problematieken
  - Gelovigen/priesters/religieuzen die dwepen met (een gedeelte van) het gedachtengoed van een bisschop (“framing”)
  - Levenskeuze in functie van een strekking:
    - ✓ Seminaristen die kiezen voor een bisdom omwille van een bisschop van een bepaalde strekking of religieuzen die kiezen voor een religieus instituut omwille van een stichter of overste
    - ✓ Gevaren:
      - Wat als de bisschop/overste wijzigt? Beloof ik ook trouw aan de opvolger?
      - Problematische menselijke verhoudingen: weinig onderscheiding bij intrede, machtsmisbruik, geestelijk misbruik, seksueel misbruik...
  - Een bisdom waar een grote groep behoort tot een bepaalde strekking (Communauté Saint Martin) of religieuzen tot een rechts-conservatieve nieuwe beweging?

28

DEEL III: HOE ALS KERKGEMEENSCHAP EN ALS PERSOON OMGAAN MET STROMINGEN IN DE SAMENLEVING EN IN DE KERK?

29

1. De kerk die reageert op maatschappelijke stromingen

- Sociale leer van de kerk: documenten die reageren op stromingen of fundamenteën van stromingen
  - *Rerum novarum* (1891): reactie op arbeidersvraagstuk + vakbonden
  - *Quadragesimo anno* (1931): economische crisis (1929) en totalitaire regimes
  - *Divini redemptoris* (1937): communisme
  - *Populorum progressio* (1967): liberaal kapitalisme
- Sociale leer van de kerk: richtingwijzers in omgang met stromingen
  - *Caritas in veritate* (2009): globalisering als uitdaging
  - *Laudato si* (2015): zorg voor leefmilieu, maar niet deep-ecology richting
- Van zich afzetten naar een leren mee omgaan
  - Basis: *Gaudium et spes* (wat leeft in maatschappij, leeft in de kerk en omgekeerd)
  - Accent op onderscheiding: mee bewegen zonder mee te lopen met elke trend

30

2. Fluïde maatschappij stelt grote uitdagingen aan de kerk

- Fluïde maatschappij zorgt voor onzekerheid bij bepaalde mensen en groepen
  - Wat is de identiteit van de kerk?
    - ✓ Belang van traditie: “*traditio tradens*” en geen verstarring
    - ✓ Dynamisch op weg gaan: het goede (kern) bewarend en de ballast (het tijdelijke) aanpassen
    - ✓ Werken aan geestelijke vernieuwing vanuit de Bijbel
  - Omgaan met bepaald verlangen naar stabiliteit
    - ✓ Psychologische onstabiliteit bij mensen
    - ✓ Verlangen dat kerk duidelijkheid brengt, maar wordt dan regels opleggen aan anderen
    - ✓ Leidt soms tot verstoppen van eigen psychologische instabiliteit en “dubbelleven”
- Splinterbewegingen hebben altijd bestaan en daagden de kerk uit
  - Kerkvaders reageerden al tegen bepaalde stromingen (“contra haeresis”)
  - Bepaalde stromingen kunnen grote gevolgen hebben voor de kerk (woke-beweging)

31

3. De kerk die reageert op stromingen in de kerk/het religieuze leven?

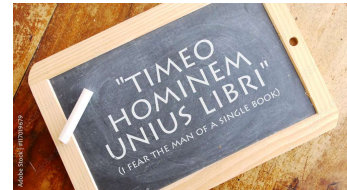
- Hoofdpijn
  - Men laat de Geest aan het werk... de tijd doet zijn werk
  - Op een bepaald moment zich laten inpassen in kerkelijke structuur
    - ✓ Opus Dei: persoonlijke prelatur, maar met aanpassingen betreffende lekenelovigen die er deel van uitmaken (8 augustus 2023)
    - ✓ Nieuwe structuren voor “*Fraternités monastiques de Jérusalem*”
    - ✓ Sint-Michielsbeweging
  - Accent op autonomie van religieuze instituten (can. 586)
    - ✓ Hoop op correcties door o.a. verkiezingen van oversten, samenstelling van de generale raad, stabiliteit na overlijden van de stichter
    - ✓ Ondersteuning vanuit bisdom, religieuze familie of Dicasterie voor het religieus leven
- Wanneer het de spuigaten uitloopt...
  - ✓ Nieuwe religieuze gemeenschappen krijgen een Apostolisch Commissaris die het instituut leidt (reden: geestelijk en seksueel misbruik, machtsmisbruik)
  - ✓ Opheffen van religieuze instituten

32

4. Hoe persoonlijk omgaan met al deze tendensen in maatschappij en kerk?

- Zich voldoende informeren
  - Opletten voor algoritmes door de websites die je bekijkt, sociale media die gestuurd wordt door je interesses, wat je aanklikt...
  - Verschillende nieuwsbronnen aanboren indien mogelijk
    - ✓ VRTNWS is niet HLN
    - ✓ In sommige andere Europese landen zijn nieuwsberichten meer gericht op andere (politieke) stromingen
- Eigen onzekerheid durven toelaten, gesprek buiten je eigen kring en niet “eisen” dat een instituut dit voor je oplost
  - Niet denken dat kerk (christendom) terug centrum van de maatschappij kan worden
  - Gevaar dat de kerk eigen identiteit sterk gaat beklemtonen, regelgeving gaat aanscherpen en verstart (legalistische, autoritaire ingesteldheid: eind 19de eeuw)

33

- Rekening houden met gevoeligheden in de verschillende generaties
  - De kerk bestaat vooral uit mensen uit de babyboomgeneratie (°1941 – 1955) terwijl de generatie X (°1956 – 1970) sleutelposities inneemt en verantwoordelijkheid draagt, generatie Y (°1986 – 2000) afwezig is en generatie Z (°2001 – 2015) eens wil proeven (maar niet altijd doorbijt)
  - Zoeken naar identiteit en omgaan met stromingen in kerk en maatschappij is helemaal anders voor generatie Z dan voor generatie X
- Rekening houden met stromingen in de wereldkerk die verder gaan dan onze eigen leefwereld (bijzondere opdracht voor religieuze instituten met buitenlandse zusters)
- Kerk als “Out of the box”?
  - Minderheidskerk: ons niet blind staren op getallen (grootte van gemeenschap)
  - We leven in kerkgemeenschap verbonden met enkelen in Christus, maar zetten ons in voor allen (*Fratelli tutti*)
  - Positief: geeft de kerk ook een vrijere rol
- “Zo lang anderen je links en rechts voorbijsteken, zit je in het centrum”

34